

*Katarzyna Zagłoba**

 <https://orcid.org/0000-0002-3160-4785>

**SPECYFIKA LEKSYKI Z ZAKRESU PODPOLA TEMATYCZNEGO
„ELEKTRYCZNOŚĆ” NA POGRANICZU DIALEKTALNYM
NA PRZYKŁADZIE MIEJSCOWOŚCI ZALESIE
(GMINA WARTKOWICE, POWIAT PODDĘBICKI)**

SPECIFICITY OF LEXIS OF THE SUBFIELD “ELECTRICITY”
ON THE DIALECTAL BORDERLAND FROM THE EXAMPLE
OF THE VILLAGE ZALESIE
(WARTKOWICE COMMUNE, PODDĘBICE DISTRICT)

This article shows lexis from the thematic subfield “Electricity” in the speech of inhabitants of Zalesie – a small village in a dialectal borderland (Wartkowie commune, Poddębice district).

Keywords: thematic classification, electricity, lexis, Zalesie, borderland

Słowa kluczowe: podział tematyczny, elektryczność, leksyka, Zalesie, pogranicze

Elektryfikacja wsi w okolicach Poddębic i Łęczycy została przeprowadzona w latach sześćdziesiątych XX wieku. W zależności od położenia miejscowości czy poszczególnych gospodarstw odbywało się to w różnych okresach – przy domach usytuowanych w pobliżu ulic oraz innych zabudowań miało to miejsce już na początku lat sześćdziesiątych, natomiast w przypadku gospodarstw oddalonych od innych – nawet dekadę później.

Celem artykułu jest przedstawienie słownictwa z zakresu podpole tematycznego „Elektryczność”, dla którego pole stanowi „Wystrój i wyposażenie domu”. W ramach badanego podpole dokonano podziału leksyki na mikropole.

* Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydział Filologii Polskiej i Klasycznej, ul. Fredry 10, 61-701 Poznań; e-mail: katarzynazagloba92@gmail.com.

Dodatkowo wyróżniono cztery większe grupy. Andrzej Markowski wskazuje, że pole tematyczne odzwierciedla pewien fragment świata odbieranego jako całość wyraźnie odróżniana od innych całości. Ponadto badacz stosuje trójstopniowy podział leksyki: na sfery, pola i podpola. Taką samą metodę przyjmują autorzy *Wielkiego słownika języka polskiego*, o czym pisała Barbara Batko-Tokarz. Markowski wyznacza ponadto „wspomagające” zespoły i makrosfery [Markowski, 1992, s. 84–86; Batko-Tokarz, 2008, s. 39]. Wspomniany badacz dla zobrazowania podziału podał następujący przykład: dla strefy A – „Ja jako osoba fizyczna” i zespołu pól A_1 – „To, co służy mojemu ciału” wyznaczył między innymi pole „Jedzenie i jego przyrządzanie”, a dla niego podpola „Potrawy”, „Naczynia” itp. [Markowski, 1992, s. 85–86]. Podział ten jest więc zbyt szeroki na potrzeby niniejszego artykułu. Natomiast zaproponowane przez Władysława Miodunkę pojęcia *hiperonim* i *hiponim* – choć wydają się „najbezpieczniejsze” – są zbyt ogólne [Miodunka, 1980]. Dlatego też przyjęto następujący podział: pole tematyczne > podpole > grupa > mikropole. Jak już wspomniano, analiza zakłada wskazanie słownictwa z poszczególnych mikropól, a dodatkowo podane zostaną większe grupy tematyczne, ułatwiające uporządkowanie leksyki. Zostały one wyznaczone jedynie na potrzeby niniejszego artykułu. Zastosowanie tu pojęcia *podpole* byłoby bowiem mylące, ponieważ praca poświęcona jest właśnie podpolu (a nie polu) „Elektryczność”. Wspomniane grupy tematyczne są bardzo ogólne, dotyczą szerokich zagadnień – oświetlenia, rozprowadzania i korzystania z prądu oraz sprzętów gospodarstwa domowego. Czwartą grupę stanowią pozostałe mikropola. Warto podkreślić, że niektóre leksemy mogą należeć do kilku różnych grup, mikropól czy pól [Markowski, 1992, s. 84–86].

Analizie poddano leksykę mieszkańców Zalesia, które położone jest w gminie Wartkowie, w powiecie poddębickim, w województwie łódzkim. Miejscowość ta – według podziału Stanisława Urbańczyka – znajduje się w obrębie dialektu małopolskiego, na pograniczu z dialektem wielkopolskim, kilkadziesiąt kilometrów od umownej granicy z dialektem mazowieckim. Ponadto przynależy do gwar sieradzkich i usytuowana jest niedaleko linii zasięgu gwar łączyckich [Urbańczyk, 1968]. Stanowi zatem przykład pogranicza wewnętrznego.

W celu zgromadzenia materiału przeprowadziłam i nagrałam rozmowy z siedmiorgiem informatorów. Opierały się one na kwestionariuszu złożonym z 75 pytań. Przy jego opracowaniu pomocne okazały się publikacje *Kwestionariusz do badań słownictwa ludowego. Technika ludowa* Witolda Doroszewskiego [1958] oraz *Atlas gwar polskich. Kwestionariusz – notatnik* Karola Dejny [1987], a także kwestionariusze przygotowane przez Jerzego Sierociuka. Rozmowy zostały przeprowadzone w grudniu 2017 i styczniu 2018 roku. Należy nadmienić, że

większość konwersacji prowadzono pojedynczo z informatorami, jednak zazwyczaj przy nagraniu obecny był ktoś jeszcze (np. członek rodziny) i zdarzało się, iż włączał się do rozmowy, co pozwalało uzyskać dodatkowe poświadczenia czy szerzej rozwijać dane wątki. Wyjątek stanowi nagranie z informatorkami [ŁuJ] i [LaZ]¹, które chciały wspólnie odpowiadać na pytania. Tak prowadzona rozmowa może utrudniać poznanie rzeczywistej znajomości danych leksemów, jednak wprowadza dyskusje między respondentami, wnoszące szersze konteksty użycia słów, oraz pozwala na rozluźnienie atmosfery, co przekłada się na przykład na niewyzbywanie się cech gwarowych przez informatorów i ich swobodne wypowiedzi.

W badaniach wykorzystano trychotomiczny – najczęstszy – podział na grupy pokoleniowe, tj. starszą, średnią i młodszą [Sagan-Bielawa, 2011, s. 22], stosując przy tym klasyfikację Sierociuka. Wprawdzie wyznaczył on pięć grup, jednak w przypadku badań dokonanych w Zalesiu nie było możliwości przeprowadzenia rozmów z reprezentantami najstarszej i najmłodszej kategorii wiekowej. Według tego badacza do pierwszej grupy należą osoby urodzone do 1920 roku (obecnie nie ma już w badanej miejscowości przedstawiciela z tego pokolenia), druga grupa obejmuje mieszkańców urodzonych w latach 1921–1945, trzecie pokolenie to osoby, które przyszły na świat między 1946 a 1970 rokiem, czwarta grupa obejmuje mieszkańców urodzonych w latach 1971–1995, natomiast piąta po 1995 roku [Sierociuk, 2003, s. 134; 2016, s. 72]. Informatorzy należą zatem do trzech grup: drugiej, trzeciej i czwartej. Zgodnie z zasadami przyjętymi w Pracowni Dialektologicznej Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu respondentów oznaczono dwiema pierwszymi literami nazwiska i pierwszą imienia (umieszczonymi w nawiasie kwadratowym). Poniżej przedstawiono szczegółowe dane na ich temat.

[LaZ]: kobieta; ur. 1936, zm. 2018; miejsca zamieszkania: do 1956 Konopnica, od 1956 Zalesie; zawód: rolnik.

[ŁuJ]: kobieta; ur. 1942; miejsca zamieszkania: do 1954 Karnice, od 1954 Zalesie; zawód: rolnik.

[FeE]: kobieta; ur. 1962; miejsca zamieszkania: do 1992 Konopnica, od 1992 Zalesie; zawód: pracownik administracyjny w Poddębicach; żona [FeJ].

[ZaT]: kobieta; ur. 1964; miejsca zamieszkania: do 1982 Zalesie, 1982–1983 Poddębice, 1983–1984 Świeradów-Zdrój, 1984–1986 Szczecin, 1987–1989 Poddębice, od 1989 Zalesie; zawód: 1982–1985 kucharka (wyuczony), 1987

¹ Więcej na temat informatorów i sposobu oznaczania ich inicjałów dalej.

sprzedawca w sklepie, 1989–1990 siostra PCK, 1996–2012 sprzątaczk/salowa (do 2000 w Wartkowicach, od 2000 w Poddębicach), od 2012 rencistka; matka [ZaM], teściowa [ZaA].

[FeJ]: mężczyzna; ur. 1966; miejsce zamieszkania: od urodzenia Zalesie; zawód: mechanik (wyuczony), rolnik, w latach 1995–2012 sołtys Zalesia; mąż [FeE].

[ZaA]: kobieta; ur. 1983; miejsca zamieszkania: do 2012 Uniejów, 2012–2015 Bronów, od 2015 Zalesie; zawód: technik handlowiec, obecnie bezrobotna; synowa [ZaT], bratowa [ZaM].

[ZaM]: kobieta, ur. 1987; miejsca zamieszkania: do 2012 Zalesie, 2012–2018 Gdańsk (z wyłączeniem wakacji, w okresie letnim Zalesie), od 2018 Zalesie, zawód: ekonomistka (wyuczony), 2007–2008 pokojówka, 2008–2009 sprzedawca w sklepie, 2009–2012 bezrobotna, 2012–2018 studentka biologii na Uniwersytecie Gdańskim, od 2018 bezrobotna; córka [ZaT], szwagierka [ZaA].

W przypadku zalesian w zakresie podpole tematycznego „Elektryczność” odnotowano 132 jednostki leksykalne. Respondenci wskazali również ponad sto haseł związanych z dawnym życiem na wsi – przed wprowadzeniem elektryczności – które dotyczyły takich zagadnień, jak oświetlenie domu (np. lampa naftowa i jej części) czy ogrzewanie (np. rodzaje dawnych pieców), jednak ze względu na brak ścisłego ich powiązania z omawianą tematyką nie zostały one uwzględnione w analizie.

Leksyemy zapisano zgodnie z następującymi zasadami przyjętymi w Pracowni Dialektologicznej UAM:

- 1) uproszczony zapis fonetyczny;
- 2) asynchroniczny zapis nosówek z elementem spółgłoskowym w indeksie górnym;
- 3) w przypadku labializacji *u* niezgłoskotwórcze zapisane jest w indeksie górnym;
- 4) w nawiasach zamieszczono inne warianty fonetyczne wskazane przez respondentów;
- 5) w cytatach pauzy zaznaczono wielokropkami wydzielonymi dwustronnie spacjami [Sierociuk, 2010, s. 139; Kobus, Stępień, 2016, s. 15; Osowski, 2018a, s. 11–13; 2018b, s. 12–13].

W przypadku wskazania przez informatorów wyłącznie wymowy gwarowej zapisywana jest tylko ta forma. Przymiotniki odnotowano w rodzaju męskim, rzeczowniki w mianowniku liczby pojedynczej, czasowniki zapisano w bezokoliczniku, w aspekcie wskazanym przez informatorów. Jeśli dane słowo ma kilka znaczeń, każde z nich uznawano za osobny leksem.

W podpolu tematycznym „Elektryczność” wyróżniono następujące grupy (oznaczone numerami) i mikropola (oznaczone podpunktami w postaci litery):

1. **Urządzenia elektryczne związane z oświetleniem** (44 jednostki leksykalne):

a) **Urządzenia elektryczne służące do oświetlania** (12): *abażur* ‘osłona lampy’, *akumulatorowy* ‘typ lampy’, *kinkiecik* zdr. ‘mała lampa wieszana na ścianie’, *kinkiet* ‘mała lampa wieszana na ścianie’, *klinkiet* ‘mała lampa wieszana na ścianie’, *lampa* ‘urządzenie do oświetlania’, *lampa nocna* ‘urządzenie do oświetlania stawiane bądź wieszane blisko łóżka’, *lampka* ‘mała lampa’, *lampki na choinke* ‘rząd małych lampek umocowanych na jednym przewodzie, służący do ozdoby choinki’, *weⁿzowy* ‘typ oświetlenia’, *wieczny* ‘rodzaj żarówki’, *żyrandol* ‘zdobiona lampa umocowana pod sufitem, nierzadko na więcej niż jedną żarówkę’;

b) **Lampy zasilane bateriami lub akumulatorami** (3): *baterijka* ‘latarka’, *lampka* ‘latarka’, *latarka* ‘lampka kieszonkowa zasilana bateriami lub akumulatorem’;

c) **Rodzaje i elementy żarówek** (14): *czterdziestka* ‘żarówka wolframowa o mocy 40 watów’, *drucik* ‘cienki, metalowy pręt w żarówce’, *dwajścia piⁿć* ‘żarówka wolframowa o mocy 25 watów’, *energooszczedny* ‘typ żarówki’, *gwint* ‘część żarówki wkręcana w lampę’, *jarzeniówka* ‘podłużna żarówka z argonem lub neonem’, *kse(n)on²* ‘pierwiastek chemiczny Xe używany do produkcji żarówek’, *ledowy* o żarówce: ‘z diodą LED’, *neon* ‘podłużna żarówka wypełniona gazem szlachetnym’, *setka* ‘żarówka wolframowa o mocy 100 watów’, *stówka* ‘żarówka wolframowa o mocy 100 watów’, *szeździesioⁿtka* ‘żarówka wolframowa o mocy 60 watów’, *wolframowy* ‘rodzaj żarówki’, *żarówka* ‘to, co umieszcza się w lampie, by mieć światło’;

d) **Włączanie, wyłączanie i wytwarzanie światła** (15): *klawiszowy* ‘typ włącznika do światła’, *led* ‘rodzaj diody emitującej światło’, *oświetlenie* ‘instalacja, dzięki której jest widno’, *palić* (*sie*) (*polić* (*sie*)) o świetle: ‘być włączonym’, *przekreⁿcany* (*przekroⁿcany*) ‘typ włącznika do światła’, *przełoⁿcznik* ‘to, czym gasi się lub zapala światło’, *pstryczek* ‘to, czym gasi się lub zapala światło’, *światło* ‘instalacja, dzięki której jest widno’, *świecić* (*świcić*) o lampach: ‘sprawiać, że jest jasno’, *włoⁿcznik* ‘to, czym zapala się lub gasi światło’, *włoⁿczyć* ‘zapalić światło’, *wyłoⁿcznik* ‘to, czym zapala lub gasi się światło’, *zapalić* (*zapolić*) ‘włączyć światło’, *zaświecić* ‘włączyć światło’, *zgasić* ‘wyłączyć światło’.

² Trudno ustalić, jak dokładnie powiedziała [ZaM].

2. Urządzenia elektryczne związane z dostarczaniem, rozprowadzaniem i korzystaniem z prądu (40 jednostek leksykalnych):

a) **Urządzenia instalacji elektrycznej** (18): *bolec* ‘metalowy pręt w gniazdku elektrycznym służący do uziemienia’, *gniazdko* ‘to, co służy do podłączania urządzeń pod instalację elektryczną’, *instalacja* ‘przewody i urządzenia, które doprowadzają elektryczność do danego obiektu’, *kabel* ‘izolowany drut, w którym płynie prąd’, *korek* ‘bezpiecznik’, *licznik* ‘przyrząd służący do pomiaru zużytej energii elektrycznej’, *linia* ‘urządzenia umożliwiające przesyłanie prądu’, *przedłużacz* ‘urządzenie z gniazdkiem z jednej strony i wtyczką z drugiej, będące przedłużeniem dla przewodów’, *przekaznik* ‘urządzenie do odbierania i przetwarzania impulsów elektrycznych’, *przewód* ‘izolowany drut, w którym płynie prąd’, *przyłocze* ‘przewody elektryczne łączące odbiornik energii z instalacją elektryczną’, *puszka* ‘blaszana osłona przewodów elektrycznych’, *rura* ‘słup z przewodami elektrycznymi przy budynku podłączony do głównej sieci elektrycznej’, *shup* ‘wysoki drąg, na którym zawieszono są przewody elektryczne’, *sprzoczek* ‘klamra przytrzymująca przewody elektryczne’, *sztycja* ‘słup z przewodami elektrycznymi przy budynku, podłączony do głównej sieci elektrycznej’, *uziemiaenie* (*uzimienie, oziemiaenie, ozieminie*) ‘to, co łączy urządzenia elektryczne z ziemią’, *wtyczka* ‘zakończenie przewodu elektrycznego, dzięki któremu można podłączyć urządzenie do źródła energii’;

b) **Urządzenia i rodzaje paliwa służące do wytwarzania prądu** (14): *agregat* ‘urządzenie prądowórcze z silnikiem spalinowym’, *akumulator* ‘to, co współcześnie znajduje się w lampkach’, *bateria* ‘źródło prądu umieszczane w latarkach, telefonach itp.’, *baterijka* zdr. ‘źródło prądu umieszczane w latarkach, telefonach itp.’, *benzyna* ‘paliwo do agregatu’, *dioda* ‘przyrząd elektroniczny złożony z dwóch elektrod, które przewodzą prąd elektryczny w jednym kierunku’, *olej* ‘rodzaj paliwa’, *paliwo* ‘substancja palna, którą stosuje się do napędzania urządzeń’, *prodnica* ‘maszyna, która zmienia energię mechaniczną na elektryczną’, *silnik* ‘urządzenie prądowórcze z silnikiem spalinowym’, *silnik czterosuwowy* ‘urządzenie prądowórcze z silnikiem spalinowym’, *silnik elektryczny* ‘urządzenie zmieniające energię elektryczną na mechaniczną’, *silnik spalinowy* ‘urządzenie prądowórcze’, *turbina* ‘silnik, który zmienia energię kinetyczną cieczy lub gazu na mechaniczną’;

c) **Czynności związane z dostarczaniem i korzystaniem z prądu** (8): *nabijać* ‘uzupełniać energię urządzeń elektrycznych’, *naładować* ‘uzupełnić energię urządzeń elektrycznych’, *podłoczać* (*podlać*) ‘doprowadzać instalację elektryczną do jakiegoś obiektu’, *podłoczyć* (*podlać*) ‘sprawiać, że dane urządzenie ma dostęp do prądu’, *popodlać* ‘doprowadzić instalację elektryczną do

jakiegoś obiektu’, *zakładać* ‘podłączyć po raz pierwszy instalację elektryczną’, *zainstalować* ‘podłączyć po raz pierwszy instalację elektryczną’, *zasilać* ‘dostarczać energię do urządzenia’.

3. **Urządzenia elektryczne w gospodarstwie domowym** (27 jednostek leksykalnych):

a) **Urządzenia elektryczne związane z higieną i utrzymaniem czystości** (11): *automat* ‘rodzaj pralki’, *automatyczny* ‘rodzaj pralki’, *frania* ‘pralka wirnikowa’, *odpływ* ‘element wirówki’, *pralka* ‘urządzenie, w którym czyści się brudne tkaniny’, *pralko-wirówka* ‘typ pralki z wbudowaną funkcją wirowania’, *silnik* ‘element pralki’, *wirnik* ‘element pralki wirnikowej’, *wirnikowy* ‘typ pralki’, *wirówka* ‘urządzenie do odsączania wody z mokrych tkanin’, *żelazko* ‘urządzenie umożliwiające wygładzanie tkanin przez wykorzystanie wysokiej temperatury’;

b) **Urządzenia elektryczne związane z ogrzewaniem** (10): *dmuchawa* ‘urządzenie elektryczne z ukierunkowanym przepływem powietrza’, *farelka* ‘małe urządzenie elektryczne służące do ogrzewania’, *nagrzewnica* ‘małe urządzenie elektryczne służące do ogrzewania’, *olejak* (*olejok*, „olejak”, „olejok”) ‘grzejnik elektryczny na olej’, *olejowy* ‘typ grzejnika elektrycznego’, *pompa* ‘urządzenie elektryczne przy piecu, służące do wytwarzania ciśnienia, by zapewnić krążenie wody między grzejnikiem a piecem’, *słoneczko* ‘grzejnik elektryczny ze spiralą umieszczoną w okrągłej, odkrytej, metalowej obudowie’, *spiralą* ‘część grzejnika elektrycznego dająca ciepło’, *wiatraczek* ‘rodzaj grzejnika, który działa przez obracanie się skrzydeł’, *wiatrak* ‘rodzaj grzejnika, który działa przez obracanie się skrzydeł’;

c) **Urządzenia elektryczne związane z przyrządzaniem posiłków** (6): *kuchenka* ‘urządzenie na prąd, na którym gotuje się lub smaży potrawy’, *lodówka* ‘urządzenie wytwarzające niską temperaturę, pozwalającą żywności dłużej zachować świeżość’, *piecyk* ‘urządzenie do pieczenia potraw’, *piekarnik* ‘urządzenie do pieczenia potraw’, *prodiż* ‘prodiż; okrągłe, nieduże urządzenie służące do pieczenia potraw’, *zielony* (*piecyk z rynku*) ‘wolnostojące urządzenie do pieczenia potraw, zazwyczaj mające kolor zielony’.

4. **Pozostałe mikropola** (21 jednostek leksykalnych):

a) **Urządzenia elektryczne związane z dostarczaniem wody do gospodarstwa domowego** (4): *hydrofor* ‘zespół urządzeń elektrycznych zapewniających odpowiednie ciśnienie wody i dostarczanie jej do budynku’, *pompa* ‘urządzenie elektryczne ułatwiające wydobywanie wody ze studni’, *silnik* ‘element pompy’, *smok* ‘urządzenie przy pompie wodnej, zabezpieczające przed dostaniem się zanieczyszczeń’;

b) **Urządzenia elektryczne związane z nauką, rozrywką i kulturą** (5): *komputer* ‘urządzenie do przetwarzania danych cyfrowych’, *pendrajw* (*pendrive*) ‘przenośna pamięć USB’, *radio* ‘odbiornik audycji radiowych’, *telefon* ‘urządzenie umożliwiające prowadzenie rozmów na odległość’, *telewizor* ‘odbiornik telewizyjny’;

c) **Jednostki zajmujące się kontrolą i naprawą instalacji elektrycznej** (2): *elektryk* ‘osoba pracująca w zakładzie zajmującym się kontrolowaniem i naprawą instalacji elektrycznych’, *elektryka* ‘zakład zajmujący się kontrolowaniem i naprawą instalacji elektrycznych’;

d) **Określenia ogólne** (10): *elektryczność* ‘energia elektryczna’, *elektryczny* ‘działający dzięki elektryczności’, *kopno^ńć* o prądzie: ‘porazić’, *napię^ńcie* ‘różnica potencjałów elektrycznych, powodująca przepływ prądu elektrycznego w obwodzie’³, *pro^ńd* ‘energia elektryczna’, *przepalać się* o żarówce: ‘przestać działać’, *trakcyjny* o linii: ‘taki, w którym przepływa prąd’, *wat* ‘jednostka mocy w układzie SI’, *wyło^ńczyć* ‘sprawić, by urządzenie na jakiś czas nie działało, nie miało dostępu do prądu’, *zwarcie* ‘nieprawidłowy przepływ prądu spowodowany zetknięciem się przewodów’.

Wprowadzenie grup tematycznych okazało się pomocne w wyznaczeniu mikropól – podział ten ułatwił segregację słownictwa. Należy podkreślić, że wyznaczenie mikropól umożliwia nie tylko przejrzysty podział leksyki, ale również pozwala zmodyfikować kwestionariusze i wprowadzić więcej szczegółowych pytań, które nie znalazły się w pierwotnych wersjach.

Niektóre leksemy wymagają dodatkowego komentarza. Zdecydowana większość słów znajduje się w SJP, jednak *baterijka* ‘latarka’ notowana jest w SJPD i nie występuje w nowszej publikacji. Pozostałe leksemy sprawdzono w następujących źródłach: *Słowniku gwary Domaniewka w powiecie łęczyckim* Mieczysława Szymczaka [1962–1973], SDŁ, *Atlasie języka i kultury ludowej Wielkopolski* pod redakcją Zenona Sobierajskiego i Józefa Burszty [1979–2005], *Atlasie gwar mazowieckich* Aliny Strzyżewskiej-Zaremby i współautorów [1971–1992], słownikach języka mieszkańców powiatu kolskiego *Gospodarz i Gospodyni* pod redakcją Błażeja Osowskiego [2018a; 2018b], *Słowniku gwar polskich* Jana Karłowicza [1900–1911], *Słowniku gwary miejskiej Poznania* pod redakcją Moniki Gruchmanowej i Bogdana Walczaka [1999] oraz *Przyczynku do nowego słownika języka polskiego* Hieronima Łopacińskiego [1899]. Oprócz tego korzystano też z niewielkich publikacji [np. Hurko, 2017; SG]. Wskazany przez informatorów leksem *prodziż* można odnaleźć w małych, nienaukowych

³ Definicja za: SJP; *napięcie*, <https://sjp.pwn.pl/szukaj/napi%C4%99cie.html> (dostęp: 3.09.2019).

słownikach gwar podlaskich. W SDŁ odnotowano *sztycę*, jest to jednak najprawdopodobniej nazwa handlowa, a nie słowo z rejestru gwarowego. W źródłach wykorzystanych do analizy nie wystąpiły następujące hasła: *elektryka*, *klinkiet*, *popodła"czać*, *przekre"cany* (*przekro"cany*), *rura*, *wyżymarka* i *zielony* (*piecyk z rynku*), w tym również nazwy handlowe: *frania*, *ledowy*, *olejak* (*olejok*, "olejak, "olejok), *pralko-wirówka* oraz *we"żowy*.

W rozmowach zalesianie podkreślali, że wprowadzenie elektryczności wiele zmieniło w ich życiu codziennym. Mogli pracować już nie tylko w dzień, ale dzięki lepszemu oświetleniu także wieczorem. *Lampy naftowe* były niewystarczające, o czym tak wspominała [LaZ]:

[...] lampy były naftowe [...] jak sie lekcje odrabiało to ... na stole "ojce położyły i [...] i te lampy tyż ... jag usiadło [...] nas ... czworo czy pi"cioro to ... przesuwały tak bo tymu było cimno i tymu było cimno.

Wiele zmieniło się też w kwestii higieny i prania. Najpierw wykorzystywano do tego celu blaszane *tary* (zwane przez zalesian także *tartkami* [też Osowski, 2018b, s. 290]) i *balie* (*baleje*⁴), później zaczęły pojawiać się pralki wirnikowe, tzw. *franie*. Wyprane tkaniny kilkadziesiąt lat temu prasowano *żelazkami na duszę* lub *żuźle* [też SJP; Osowski, 2018b, s. 341] (*żuźle*).

Małe pokojowe piecyki typu *kozy*, *suki* [też Szymczak, 1969, cz. VI, s. 972] czy *trocinioki*⁵ zaczęły być wypierane przez coraz bardziej nowoczesne piece, dziś wyposażone między innymi w elektryczne pompy rozprowadzające gorącą wodę do grzejników. Zniknęły również duże kuchnie węglowe, na których można było przyrządzać posiłki. Dziś na wsiach do tego celu służą głównie elektryczne lub gazowe *kuchenki*. Ciasta przestano piec w piecu chlebowym (który u zalesian znajdował się poza budynkiem mieszkalnym), a zaczęto wykorzystywać do tego elektryczne *piekarniki* oraz *zielone piecyki z rynku*, czyli nieduże, wolnostojące, przenośne piekarniki, zazwyczaj koloru zielonego, które można nabyć na targu (*rynku*) w Poddębicach w środy i soboty.

Obecnie w każdym domu jest *telewizor*, a w większości również komputer (czasami więcej niż jeden, lecz są to sytuacje rzadkie). Do niedawna wszyscy mieli też *radio*, jednak w wyniku rozpowszechnienia się internetu, szczególnie w *telefonach*, staje się ono coraz mniej popularne.

Patrząc na słownictwo, w którym w znacznie większym stopniu niż w innych podpolach dominują leksemy ogólnopolskie, może się wydawać, że zalesianie

⁴ *Balej* notowana też w Łomży i Grajewie [Strzyżewska-Zaremba i in., 1987, s. 60] oraz na Litwie i Mazowszu, ale w formie *baleja* (takiej formy również używają zalesianie) [Karlłowicz, 1900–1911, t. I, s. 40].

⁵ W SJP z kwalifikatorem *potocznie*.

dostosowują się do zmian zachodzących we współczesnym świecie. Szczególnie osoby młode łatwo aklimatyzują się w realiach szybko zmieniających się technologii. Można jednak zauważyć, że starsi respondenci nadal nie korzystają z komputerów czy internetu, a tym bardziej ze smartfonów oraz tabletów. Również osoby z trzeciego pokolenia podchodzą sceptycznie do nowości technologicznych, jednak chętnie korzystają z piekarników, żarówek energooszczędnych czy pralek, choć nadal nie brak domów, w których nie ma *automatów*. Informatorzy urodzeni w latach sześćdziesiątych pamiętają moment podłączania instalacji elektrycznej do ich domów. Wspominali o tym tak:

- [FeE] u nas ... tam u mnie na wsi [prąd] był od sześćdziesiątego roku
 [FeJ] razem chyba zakładali te pro^{dy} nie?
 [FeE] ale zanim założyli no to przecież
 [FeJ] no jo wim no
 [FeE] od wsi do wsi to trwało i lat ... a u was kiedy?
 [ZaT] u mnie to jo pami^{tom} jak zakładali pro^d to mama musiała specjalnie pożyczke brać żeby
 [FeE] no
 [ZaT] żeby założyć to^m dodatkowo^m linie ... w sześćdziesiątym dziewiętym było
 [FeE] no ... a u nas ... wieś niedaleko i w dru... już było
 [ZaT] może w sześćdziesiątym ósmym?
 [FeE] no ... tak że to było odległość mie^{ędzy} wsiami to ... to było ... który rok ... od wsi do wsi
 [FeJ] a na Zociszu to jeszcze ... było najpóźni
 [FeE] o to ja już pami^{tom} ... to było może jakiś ... siedemdziesiąty
 [FeJ] no
 [FeE] jaki siedemdziesiąty może
 (fragment rozmowy prowadzonej z [FeE] na temat tego, od kiedy w jej domu jest prąd)

Opisując pole tematyczne „Wyposażenie domu wiejskiego”, badacze skupiają się przede wszystkim na czasach dawniejszych, a tym samym nie uwzględniają w swoich rozważaniach problemu elektryczności. Włączenie do badań omawianego podpola pozwoliło pokazać, co rzeczywiście zmieniło wprowadzenie prądu w życiu codziennym mieszkańców wsi oraz jaki miało to wpływ na leksykę. Ponadto umożliwiło także wyznaczenie różnych mikropól, dzięki czemu można jeszcze bardziej poszerzyć badania w tym zakresie, na przykład pytając respondentów o części pralki czy elementy komputera. Choć desygnaty te w większości nie wiążą się bezpośrednio z wyposażeniem domu, pozwalają wyznaczyć kolejne ścieżki badawcze, które w przyszłości mogą okazać się istotne, a wraz z szybkim rozwojem technologicznym leksemy je określające być może przejdą do rejestru gwarowego lub zupełnie wyjdą z użycia.

ROZWIĄZANIA SKRÓTÓW

Skróty konwencjonalne

zdr. – zdrobniale

Słowniki

- SDŁ – BIENKOWSKA Danuta, CYBULSKI Marek, UMIŃSKA-TYTOŃ Elżbieta, 2007, *Słownik dwudziestowiecznej Łodzi. Konteksty historyczne, społeczne, kulturowe*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- SG – *Słownik gwary*, 2018, w: *Stowarzyszenie Bioregion*, <http://www.nawschodzie.pl/sgwary.html> (dostęp: 28.11.2018).
- SJP – *Słownik języka polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl> (dostęp: 29.11.2018).
- SJPD – DOROSZEWSKI Witold, red., 1958–1969, *Słownik języka polskiego*, t. 1–10, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.

BIBLIOGRAFIA

- BATKO-TOKARZ Barbara, 2008, *Tematyczny podział słownictwa w „Wielkim słowniku języka polskiego”*, w: P. Żmigrodzki, R. Przybylska, red., *Nowe studia leksykograficzne 2*, Wydawnictwo Lexis, Kraków, s. 31–48.
- DEJNA Karol, 1987, *Atlas gwar polskich. Kwestionariusz – notatnik*, Instytut Języka Polskiego Państwowej Akademii Nauk, Łódź.
- DOROSZEWSKI Witold, red., 1958, *Kwestionariusz do badań słownictwa ludowego*, z. III: *Technika ludowa*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- GRUCHMANOWA Monika, WALCZAK Bogdan, red., 1999, *Słownik gwary miejskiej Poznania*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- HURKO Magda, 2017, *Co lubię w gwarze podlaskiej*, <http://www.ekopozytywna.com/gwara-podlaska/> (dostęp: 28.11.2018).
- KARŁOWICZ Jan, 1900–1911, *Słownik gwar polskich*, t. 1–6, Akademia Umiejętności, Kraków.
- KOBUS Justyna, STĘPIEŃ Magdalena, kier., 2016, *Zasady opracowania słownika*, w: *Ocalić od zapomnienia – badamy język mieszkańców wsi gminy Czerniejewo*, Poznań, s. 15–17, http://www.czerniejewo.org/web_documents/cz.1.pdf (dostęp: 29.11.2018).
- ŁOPACIŃSKI Hieronim, 1899, *Przyczynki do nowego słownika języka polskiego (słownik wyrazów ludowych, przeważnie z Lubelskiego, mniej z innych okolic Królestwa Polskiego, zrzadka z Galicyi, Szląska, Prus i Poznańskiego)*, cz. 2, „Prace Filologiczne”, t. 5, s. 681–976.

- MARKOWSKI Andrzej, 1992, *Leksyka wspólna różnym odmianom polszczyzny*, t. 1, cz. V: *Założenia podziału zasobu słownego polszczyzny na pola tematyczne. Siatka pól leksykalno-semantycznych współczesnego języka polskiego*, Wydawnictwo Wiedza o Kulturze, Wrocław.
- MIODUNKA Władysław, 1980, *Teoria pól językowych. Społeczne i indywidualne ich uwarunkowania*, „Prace Językoznawcze”, z. 67, Kraków.
- OSOWSKI Błażej, red., 2018a, *Gospodarz. Słownik języka mieszkańców powiatu kolskiego*, Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Poznań.
- OSOWSKI Błażej, red., 2018b, *Gospodyni. Słownik języka mieszkańców powiatu kolskiego*, Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Poznań.
- SAGAN-BIELAWA Mirosława, 2011, *Historyczna i ahistoryczna koncepcja pokolenia w polskich badaniach socjolingwistycznych*, w: K. Wojtczuk, M. Jasińska, red., *Polszczyzna trzech pokoleń. Podobieństwa i różnice*, Akademia Podlaska, Siedlce, s. 21–28.
- SIEROCIUK Jerzy, 2003, *Założenia metodologiczne badań języka wsi*, w: Z. Krążyńska, Z. Zagórski, red., „Poznańskie Spotkania Językoznawcze”, t. XI, s. 131–136.
- SIEROCIUK Jerzy, 2010, *Założenia metodologiczne regionalnych słowników gwarowych powstających przy współudziale środowisk lokalnych*, w: H. Kurek, A. Tyrpa, J. Wronicz, red., *Studia Dialektologiczne IV*, Polska Akademia Nauk, Kraków, s. 135–143.
- SIEROCIUK Jerzy, 2016, *Dynamika przeobrażeń języka mieszkańców wsi i możliwości jej badania*, „Gwary Dziś”, nr 8, s. 67–78, <http://www.wydawnictwo.ptpn.poznan.pl/czasopisma/gwary/Gwary-8-07-Sierociuk.pdf> (dostęp: 11.10.2018).
- SOBIERAJSKI Zenon, BURSZTA Józef, red., 1979–2005, *Atlas języka i kultury ludowej Wielkopolski*, t. 1–6, Z. Sobierajski, J. Burszta, red., Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1979–1991, t. 7, Z. Sobierajski, red., Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław 1992, t. 8–11, Z. Sobierajski, red., Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 1994–2005.
- STRZYŻEWSKA-ZAREMBA Alina i in., 1971–1992, *Atlas gwar mazowieckich*, t. 1, H. Horodyska-Gadkowska, A. Strzyżewska-Zaremba, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1971, t. 2–10, A. Kowalska, A. Strzyżewska-Zaremba, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław–Warszawa–Kraków 1974–1992.

SZYMCZAK Mieczysław, 1962–1973, *Słownik gwary Domaniewka w powiecie łączyckim*, cz. 1–8, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.

URBAŃCZYK Stanisław, 1968, *Zarys dialektologii polskiej*, wyd. 3, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.

Katarzyna Zagłoba

SPECYFIKA LEKSYKI Z ZAKRESU PODPOLA TEMATYCZNEGO
 „ELEKTRYCZNOŚĆ” NA POGRANICZU DIALEKTALNYM
 NA PRZYKŁADZIE MIEJSCOWOŚCI ZALESIE
 (GMINA WARTKOWICE, POWIAT PODDĘBICKI)

Streszczenie

Artykuł przedstawia tematyczny podział słownictwa mieszkańców Zalesia (gmina Wartkowice, powiat poddębicki) z zakresu pola tematycznego „Elektryczność”. Leksykę podzielono na mikro-pola tematyczne, wyznaczając dodatkowo cztery większe grupy. Aby pozyskać materiał do badań, przeprowadzono i nagrano rozmowy z siedmiorgiem informatorów z trzech grup pokoleniowych. Wykorzystano do tego metodę kwestionariuszową. Zebrane słownictwo zestawiono z innymi pracami, np. *Słownikiem gwary Domaniewka w powiecie łączyckim* Mieczysława Szymczaka oraz *Słownikiem dwudziestowiecznej Łodzi* Danuty Bieńkowskiej, Marka Cybulskiego i Elżbiety Umińskiej-Tytoń.

SPECIFICITY OF LEXIS OF THE SUBFIELD “ELECTRICITY”
 ON THE DIALECTAL BORDERLAND FROM THE EXAMPLE
 OF THE VILLAGE ZALESIE
 (WARTKOWICE COMMUNE, PODDĘBICE DISTRICT)⁶

Summary

This article presents a thematic classification of the lexis of the inhabitants of Zalesie (Wartkowice commune, Poddębice district) of the subfield “Electricity”. The lexis is divided into micropoles and additionally wider thematic groups have been designated. To obtain material for research, interviews with seven informants from three generational groups were conducted and recorded. A questionnaire method was used for this. Assembled material was compared with other publications, for example *Słownik gwary Domaniewka w powiecie łączyckim* by Mieczysław Szymczak and *Słownik dwudziestowiecznej Łodzi* by Danuta Bieńkowska, Marek Cybulski and Elżbieta Umińska-Tytoń.

⁶ Tłumaczenie własne.